

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філософських наук, доцента

Стовпця Олександра Васильовича

на дисертацію *Івченко Ганни Сергіївни*

«Турбота про себе» як соціокультурний конструкт»,

подану на здобуття наукового ступеню кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Турбота про себе є щоденною практикою кожного з нас. Вона може приймати найрізноманітніші форми та способи, використовувати різні засоби й мати абсолютно відмінні мотиви, завдання, цілі. Однак, як наголошує сама авторка (на с.12 дисертації), агресивність зовнішнього середовища робить "турботу про себе" вкрай важливим праксеологічним конструктом для кожної людини. Адже, насправді, глобальний світ пропонує нам чимало ризиків, свідками яких ми всі вже неодноразово ставали: пандемії, економічна стагнація, дефолти, революції, ризики техногенного, екологічного, психологічного, політичного і військового характеру... Усі подібні фактори змушують людей безперервно опікуватися як власним майбутнім, так і майбутнім своїх близьких. Комплекс таких об'єктивних причин актуалізує проблему "турботи про себе".

Серед особистих мотивів досліджувати проблематику "турботи про себе" з *соціально-філософських* позицій, дисертантка називає прагнення з'ясувати соціокультурний потенціал даного конструкту та конституюючих можливостей для сучасного суспільства (с.13). Оскільки, як ми розуміємо, не тільки способи та засоби здійснення "турботи про себе" можуть виявляти значну поліморфність, але й сам зміст такої турботи демонструє полісемантичність. Зокрема, у дисертації показано, яких змін зазнавав досліджуваний конструкт із часів античності – до наших днів.

Відзначимо основні досягнення, які ми побачили у процесі знайомства із дисертаційним дослідженням Ганни Івченко.

Підрозділ 1.1 дисертації, «Соціально-філософський дискурс поняття «конструкт» (с. 23–44), зводиться до ідеї, що осмислення дійсності людиною може бути представлене в якості процесу конструювання реальності (побудови ментальних конструктів), і корисними для цього стають конструктивістські підходи різних версій. Можна відзначити як цікаве положення, що у сучасних дослідженнях теорії і практики "турботи про себе" велику роль грає філософська позиція енактивізму, що репрезентує свідомість суб'єкта як синтетичний процес формування картини реальності через взаємодію між мозком, тілом та зовнішнім середовищем. Ключовим поняттям енактивізму є досвід. Не менш важливою когнітивною практикою, яку можна вважати ефективною для пізнання проблематики "турботи про себе", є конструктивізм. Він являє собою цілий комплекс гносеологічних підходів, серед яких найбільш вживаним є епістемологічний конструктивізм.

Підрозділ 1.2 «Гене́за конструкту «турбота про себе» в суспільному просторі» (с. 45–62 дисертації) містить роздуми стосовно того, як актуалізується проблематика турботи в сучасному складному світі. Серед найважливіших положень, з якими опонент солідаризується, відзначаємо й таке: динаміка соціального часу не може інтерпретуватися тільки як перманентне прискорення, оскільки людині потрібен час на адаптацію до нового. *Необхідність давати собі час на адаптацію*, і на оцінку всіх (і позитивних, і негативних) аспектів впровадження інновацій, також може розглядатися у якості *складової "турботи про себе"* в сучасних технологічних, геополітичних й соціально-економічних реаліях (с.55).

Підрозділ 1.3 дисертації, «Теоретико-методологічні підвалини вивчення соціокультурного конструкту «турбота про себе» (с. 63–73), сприяє розумінню того, що у справі вивчення соціокультурного конструкту «турбота про себе» ефективним є комбінування конструктивістського та системного підходів. При цьому акцентується увага на одному з наріжних каменів конструктивізму – теорії аутопоезису. Серед найбільш значимих аспектів тут авторкою бачиться те, що в семантичному полі аутопоезису увесь акт

пізнання являє собою когнітивний самоорганізований процес, спрямований на розбудову й спробу систематизації світоустрою так, як він представлений у досвіді на певному життєвому етапі суб'єкта, що пізнає.

У підрозділі 2.1 «Турбота про себе» як етична установка: на прикладі діалогу Платона «Алківіад I» (с. 80–86) порушуються ключові для "турботи про себе" питання знання і невігластва, розсудливості (софросюне), добродесності, самопізнання, розуміння, старанності, справедливості і несправедливості, блага і користі. Таким чином, здійснюється вивчення античних семантичних шарів поняття "epimeleia heautou" та його впровадження у життєву практику давньогрецьких мислителів, політиків, інших авторитетних фігур того часу. Це сприяє кращому розумінню витоків досліджуваного конструкту.

Підрозділ 2.2 «Реконструкція античного принципу «турбота про себе» у філософії М. Фуко» (с. 87–106) містить аналіз сучасних філософських реконструкцій щодо трактування змісту "турботи про себе", яка може бути представлена турботою про визначення і випробування власних меж, збереження й розширення, випробовування кордонів суб'єктом. Фуколдіанська герменевтика суб'єкта почасти розкривається у «культурі себе». Epimeleia heautou постає перед сучасною людиною як прадавня традиція запитування і практикування себе, найбільш загальна форма духовності, котра поклала початок філософському самоосмисленню.

В підрозділі 2.3 «Турбота про себе» як філософський конструкт у творчості П. Слотердайка» (с. 107–130) досліджуваний предмет розкривається у термінах Слотердайка "вертикальна напруга", "екзерсис", "антропотехніка". Цікавою інтерпретацією, з якою в цілому можна погодитися, є спроба представити "турботу про себе" як природне прагнення людини перерости себе, випробувати власні кордони, перемістити себе на новий рівень свого розвитку. Тут слушно зазначається, що "турбота" майже ототожнюється із амбітністю, що кардинально відрізняє сенс досліджуваного

конструкту від тих смислів, які закладалися в античній традиції *epimeleia heautoy*, та які ми бачили у згадуваному діалозі Платона.

Трудно заперечувати і таку тезу, що єдиний варіант змінити своє життя – зміна через діяльність, через методично виконувани, наполегливі вправи (екзерсис). Той, хто хоче змінюватися, мусить працювати над собою ("виконувати вправи", запускати механізми т.зв. "вертикальної напруги"). Тим самим «турбота про себе» постає неодмінною умовою подолання звичок, в яких проявляється властивість інертності, що згодом веде до занепаду. Отже, "турботу про себе" можна тлумачити і як боротьбу з власною лінню, як систематичну вправу із подолання деструктивних звичок, як запобігання "амеханії" (у розумінні П.Слотердайка - безпорадності, непристосованості до життя, нежиттєздатності, пасивності).

Підрозділ 2.4 «Розуміння П. Адо «турботи про себе» як способу життя в античному й сучасному суспільстві» (с. 131–144) бачимо порівняльно-історичний та культурно-філософський зміст. Та спільним мотивом, як зазначає авторка, є те, що у всі часи *усвідомлена відмова від зайвого комфорту, надмірних благ, деструктивних задовольень* – це шлях до "підкорення себе", оволодіння самим собою, що стає доступним лиш тому, хто виробив у собі витривалість і став незалежним. Така інтерпретація наближує П.Адо, на думку дисертантки, до кініків, епікурейців та, почасти, до буддійських традицій і монаших практик. Однак спільна мета різних "практик себе" визначається єдиним ключовим принципом наполегливого і регулярного "звернення до себе". Із цим також можемо погодитися.

У третьому розділі дисертації, «Соціокультурний конструкт «турбота про себе» і його конституюючі можливості для сучасного соціуму» (с. 156–209), зустрічаємо ряд змістовних положень. Та найбільш важливим серед них вважаємо те, що замало просто *народитися* людиною (в антропологічному сенсі), потрібно нею *стати* (в соціокультурному, морально-етичному розумінні), і цьому як раз має сприяти "турбота про себе", в рамках якої відбувається "конструювання себе" особою, вписаною у суспільний простір.

Цей дискурс є актуальним як для України, так і для суспільства будь-якої іншої країни.

Об'єктивність та наукова обґрунтованість багатьох положень, що наводилися вище, підкріплюються тим фактом, що дисертантка у своєму дослідженні використовувала достатньо літературних джерел (понад 200). Серед них зустрічаємо чимало першоджерел (на мовах оригіналу та у англійських перекладах), до яких зверталася Ганна Івченко у процесі виконання свого дослідження. Там можна побачити як роботи класиків філософії та соціально-гуманітарних наук в цілому, так і сучасні публікації.

Позиції новизни та зроблені в дисертації висновки не викликають сумніву. Однак, на думку опонента, все ж можна констатувати наявність окремих *недоліків*, за відсутності яких робота виглядала б дещо більш інформативною. Серед таких зауважень можна відзначити:

1. У тексті дисертації (на сторінках 121 і 152) згадується поняття *габітусу*, проте воно не отримує ніякого аналізу у контексті "турботи про себе", та в списку літератури не знаходимо посилань на П'єра Бурдьє, якого вважають родоначальником використання даного поняття в соціальному контексті. Мабуть, варто було б приділити частину уваги вивченню того, як такі продукти індивідуальної соціалізації, як звички, жести, манери, набуті програми поведінки індивіда, його погляди та стереотипи (все те, що умовно охоплюється "габітусом") *може впливати* на реалізацію "турботи про себе" суб'єктом.

2. На думку опонента, у дисертації ігнорується тематика війни на сході України та *рекреативний потенціал* принципу "турботи про себе".

3. Хотілося б побачити в роботі *більш широкий* культурно-філософський аналіз того, як "турбота про себе" інтерпретується у *незахідних* культурах? Зокрема, які *ціннісно-світоглядні відбитки* накладаються на практики "турботи про себе" у духовних просторах ісламу, юдаїзму, індуїзму, буддизму, конфуціанства, синтоїзму, тощо. Хоча, окремі апеляції до східної традиції "турботи про себе" все ж зустрічаємо на сторінках 59, 72, 213.

Проте, ці дискусійні моменти, про які йшлося вище, не заперечують новизну й належний науковий рівень виконання дисертаційної роботи, і мають здебільшого рекомендаційний характер. Кваліфікаційна наукова праця Івченко Г.С. «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт» являє собою якісне, оригінальне, самостійне, завершене дослідження.

Автореферат дисертації у повній мірі відображає її зміст та репрезентує зроблені висновки. Актуальність дослідження, його ступінь новизни, рівень обґрунтованості наукових положень дисертації, повнота викладу матеріалу та його апробація в опублікованих працях дисертантки, джерельна база дослідження, інші параметри роботи повністю відповідають чинним вимогам до кандидатських дисертацій.

Опонент має всі підстави зробити висновок, що дисертаційне дослідження «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт» відповідає діючим вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 та Наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а сама дисертантка, *Івченко Ганна Сергіївна*, заслуговує на присудження наукового ступеню кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та
адміністративного права

Одеського національного морського університету

 О.В. Стовець

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар ОНМУ

Тетяна КОРОБКО